

Na čo odkazuje pojem „rod“ vo feministickej filozofii

O ľudskej/ženskej prirodzenosti: naturalistické a
konštruktivistické prístupy

Workshop 8. 12. 2020

Naturalizmus ako univerzálny filozofický program

AGENTÚRA
NA PODPORU
VÝSKUMU A VÝVOJA

Rozlíšenie pohlavia a rodu, kontext a genéza:

Zavedenie kategórie rodu do konceptuálnej výbavy feministickej teórie a filozofie:

- Od 70-tych rokov minulého stor., v anglicky písanej literatúre sa objavuje termín „rod“ (predtým aj v angličtine vo význame genus, gramatický rod)

Problém jazyka/prekladu

- Geschlecht/ Geschlechtsidentität/ sociálne pohlavie

Rozlíšenie pohlavia a rodu, impulzy a inšpirácie

Antropologické výskumy z prvej polovice 20. stor.: **Margaret Mead:** *Pohlavie a temperament v troch primitívnych spoločnostiach* (1935)

Výskumy v oblasti psychiatrie a sexuológie: **Robert Stoller:** *Sex and Gender. On Development of Masculinity and Femininity.* (1968)

- „...existujú dve pohlavia. K vymedzeniu pohlavia musíme vziať do úvahy nasledovné fyziologické podmienky: chromozómy, vonkajšie a vnútorné genitálie, gonády, hormonálny stav a druhotné pohlavné znaky. Pohlavie jednotlivca je vymedzené algebraickou sumou týchto vlastností a väčšina ľudí spadá do jednej z dvoch kategórií zvaných „muž“ a „žena“.... Gender je pojem, ktorý má skôr psychologické a kultúrne konotácie, a biologickým pojmom „mužský“ a „ženský“ zodpovedajú názvy genderu „maskulínny“ a „feminínny“. Tie môžu byť úplne nezávislé od pohlavia“

Pohlavie a rod, „muž“ a „žena“ vo feministickom diskurze

Predbežné vymedzenie:

- „pohlavie“ : biologická odlišnosť medzi mužom a ženou, vzťahuje sa na odlišnosti medzi jednotlivcami, ktorých zaraďuje do dvoch skupín „muži“ a „ženy“.
- „rod“ : sociálne a kultúrne rozdiely medzi mužmi a ženami, ktoré sú spoločnosťou podmienené a utvárané/konštruované (môžu sa meniť v čase, odlišnosti medzi kultúrami)

gender/rod ako konceptuálny nástroj:

- na odlíšenie sociálnych a psychologických odlišností (medzi ženami a mužmi) od biologicky daných
- na upriamenie pozornosti na tie prvé

Kritický náboj konceptu „rod“

Kritika biologizmu:

- odmietnuie tzv. biologického determinizmu v zmysle freudovského výroku „anatómia je osudom“
- prekonanie naturalizácie rozdielov medzi ženami a mužmi

Príklady biologického determinizmu: sociálny funkcionalizmus, učenie o odlišnosti morálneho charakteru ženy vo filozofii, pohlavné odlišnosti v mozgu, škandál okolo výrokov L. Summersa

Kritický náboj konceptu „rod“: čo je zlé na biologickom determinizme?

Dôsledky biologického determinizmu:

- chápanie rodových rozdielov ako **prirodzených**, prírodou daných
- prírodou dané odlišnosti sú **nemeniteľné**
- esencializácia odlišností
- **odlišnosť/nerovnosť** žien je prirodzená, a tým aj zdôvodnená
- odlišnosti medzi ženami a mužmi

*„Názory týkajúce sa „prirodzených“ odlišnosti žien a mužov **ospravedlňujú status quo**, ktorý rozdeľuje prácu, psychologické vlastnosti a rodinné povinnosti na „jeho“ a „jej“. Tí, ktorí dominujú, majú záujem na zachovaní vlastnej odlišnosti od ostatných. Tým, že tieto rozdiely pripisujú „tvrdému diktátu prírody“, zahmlievajú nerovné usporiadanie, ktoré je pre nich výhodné“ (C. Tavis)*

Rozlíšenie medzi pohlavím a rodom (sex/gender distinction)

Odlišnosti medzi ženami a mužmi ako odlišnosti s dvoma dimenziami – biologickou a sociálnou

- keďže ide o rôzne dimenzie „mužskosti“ a „ženskosti“, na ich označenie sú potrebné odlišné termíny.
- presunutie pozornosti z biologicky definovaného pohlavia na sociálne konštruovaný rod.

Psychologické a behaviorálne odlišnosti ako aj odlišnosti v sociálnom statuse nie sú výsledkom „tvrdého diktátu prírody“, ale sú dôsledkom pôsobenia sociálnych a kultúrnych faktorov.

Prečo „rod“? Čo sa tým sleduje?

„Rod“ - nástroj na vyjadrenie ženskosti a mužskosti v konkrétnych spoločenských a historických podmienkach, čo nemožno ani vysvetliť ani odvodiť od biologických rozdielov medzi mužmi a ženami, ktoré sú tradične určené miestom či úlohou, "poslaním" ženy v procesoch ľudskej biologickej reprodukcie.

„Ženou sa nik nenarodí: stáva sa s ňou“ (de Beauvoirová).

„Pojmom „rod“ sa rozumie súbor spoločnosťou vytvorených rolí, vzorov správania, činností a atribútov, ktoré daná spoločnosť považuje za primerané pre ženy a mužov“ (Dohovor Rady Európy o predchádzaní násiliu na ženách a domácemu násiliu a o boji proti nemu)

Dimenzie „rodu“

„Rod“ v feministickom diskurze, dve roviny:

- ako kategória vyjadrujúca isté vlastnosti reálnych ľudských bytostí
- ako teoretický nástroj na vyjadrenie našich (historicky a kultúrne špecifických) predstáv o ľudských bytostiach ako ženách a mužoch a nášho chápania toho, čo znamená byť ženou resp. mužom.

Dimenzie „rodu“

Tri aspekty „rodu“ (Harding, S.: *The Science Question in Feminism*, 1986)

- rodový symbolizmus
- rodová štruktúra spoločnosti
- individuálny rod/rodová identita

Tri procesy, ktorými sa rod vytvára a reprodukuje:

- priradovanie metafor ženskosti a mužskosti rôznym dichotómiám ktoré majú máločo spoločného s pohlavnými rozdielmi,
- uplatňovanie dualizmu mužskosti a ženskosti v procesoch organizácie sociálnych aktivít (deľby práce)
- forma spoločensky konštruovanej individuálnej identity.

„Rod“ ako analytická kategória

Od 70-tych rokov, (feministický) program vo výskume, „rod“ sa má zaviesť ako premenná a ako **nástroj kritickej analýzy**

výraz „**analytická kategória**“ sa v tomto kontexte používa na vyjadrenie istej optiky - ide o istý spôsob pýtania sa, vedy/výskum majú byť konfrontované s otázkou, do akej miery hrá rolu rod v tom-ktorom výskume (**Nagl-Docekal, H.**, Feministická filozofie 2007)

- Príklady uplatnenia rodu ako analytickej kategórie vo filozofii: dejiny filozofie a epistemológia

„Rod“ ako analytická kategória vo filozofii

G. Lloyd: *The man of reason: „male“ and „female“ in Western philosophy* (1993)

Metafora ženskosti a mužskosti participuje na konceptualizácii rozumu dvomi spôsobmi:

- mužský rozum sa stavia do opozície k (ženskej) ne-racionalite (zmyslovosti, emocionálnosti)
- zároveň bezpohlavný rozum sa stavia do opozície ku všetkému, čím je preniknuté telo vrátane odlišnosti pohlaví.

Samotná odlišnosť pohlaví sa pritom stotožňuje so ženskosťou, resp. ženskosť sa stáva symbolom pohlavnej diferencie, a pretože "bepohlavnosť", univerzalita sa definuje ako opozícia k pohlavnej diferencii, nadobúda týmto implicitnú symbolickú mužskosť.

„Rod“ ako analytická kategória vo filozofii

Vplyv rodových noriem na procesy tvorby poznania

- rodovo štruktúrovaná deľba teoretickej práce (medzi jednotlivými disciplínami, ako aj v rámci jednej disciplíny),
- rodový symbolizmus (či už ide o istú hierarchiu oblastí vedenia alebo o obsah jednotlivých teórií),
- androcentrismus (teórií alebo výskumných programov)
- priamy, otvorený alebo nepriamy, skrytý sexizmus

Rod ako sociálny konštrukt

Sociálny konštruktivizmus v sociológii: **P. Berger, T. Luckmann: *Sociálna konštrukcia reality* (1966/1999)**

- realita nie je nemenná, je vytváraná prostredníctvom sociálnych procesov,
- antiesencializmus, akcent na kultúrne a historicky špecifické vytváranie kategórií a javov
- **Rod:** femininita a maskulinita ako rodové kategórie sú výsledkom kultúrnej regulovaného správania, ktoré sa považuje za primerané pre mužov a ženy
- Významy pojmov „muž“, „žena“ nie sú nemenné, utvárajú sa v konkrétnej situácii

Kritika „rodu“

- implikuje predpoklad, že pohlavie je bázou, na ktorej stojí rod, rod je len kultúrnou reprezentáciou inak fixného pohlavia
- homogenizuje „ženy“, zakrýva odlišnosti medzi ženami
- jednostranný dôraz na rod, spájaný s takými otázkami, ako je rodová deľba práce a sociálny status žien, zahmlilo význam problému telesnosti, pohlavne špecifického tela